

УДК:330.342.22

DOI: 10.35254/bsu/2023.65.10

Алимбеков К., Ажыгулова Д.
К. Карасаев атындагы Бишкек
мамлекеттик университети

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА «ЖАШЫЛ АЙЫЛ ЧАРБА» ЖАНА АНЫ ӨНҮКТҮРҮҮ ЖОЛДОРУ

Аннотация: Бул илимий макалада Кыргыз Республикасында жашыл экономиканы, анын ичинен жашыл айыл чарба өндүрүшүн өнүктүрүү – учурдагы актуалдуу маселе экендиги, анын өзөгүн жаңы өнүгүү парадигмасы түзөөрү баса белгиленген. Ал өнүгүү парадигмасынын калыптанышы, жалпы адамзат тарабынан кабыл алынып, таанылышы, ошондой эле дүйнөлүк жана республикалык деңгээлде таза жана органикалык айыл чарба продукциясын өстүрүү, анын негизинде тамак аш тармагын өнүктүрүү менен калкты сапаттуу, коомдогу баардык катмардын сатып алууга мүмкүнчүлүгүнө жараша баада жана жетиштүү көлөмдө өндүрүү аркылуу республиканын тамак аш коопсуздугун камсыздоо үчүн учурдагы республиканын бардык аймактарындагы айыл чарбасына керектүү жерлердин кыртыштарын жана андагы тирүү микроорганизмдердин абалына тынымсыз көңүл бурулуш, учурдагы көйгөйлөрдү чечүү сунуштары иштелип чыккан.

Түйүндүү сөздөр: жашыл экономика, жашыл айыл чарба, өнүгүү парадигмасы, айыл чарба продукциясы, тамак аш коопсуздугу, экология, геологиялык күч, түрлөрдүн жоголушу.

Алимбеков К., Ажыгулова Д.
БГУ им. К. Карасаева

«ЗЕЛЕНАЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННАЯ ЭКОНОМИКА» В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ И ПУТИ ЕЕ РАЗВИТИЯ

Аннотация: В статье подчеркивается, что развитие зеленой экономики, в том числе зеленого сельскохозяйственного производства в Кыргызской Республике является актуальным вопросом, а ядром его является новая парадигма развития. Формирование парадигмы развития, принятия и признания всем человечеством, на основе которого переход к выращиванию чистой и органической сельскохозяйственной продукции на глобальном и национальном уровне, развивая пищевую промышленность, обеспечивая население республики качественной продукцией по цене и в достаточном количестве с учетом покупательной способности всех слоев общества. В целях обеспечения продовольственной безопасности населения республики необходимо постоянно обращать внимание на состояние почвы земель, необходимых для ведения сельского хозяйства во всех районах республики и живых микроорганизмов в нем и разработаны предложения по решению текущих проблем.

Ключевые слова: зеленая экономика, зеленое сельское хозяйство, парадигма развития, сельскохозяйственное производство, продовольственная безопасность, экология, геологическая сила, исчезновение видов и др.

Alimbekov K., Azhygulova D.
BSU named after K. Karasaev

«GREEN AGRICULTURE» IN THE KYRGYZ REPUBLIC AND WAYS OF ITS DEVELOPMENT

Abstract: The article emphasizes that the development of a green economy, including green agricultural production in the Kyrgyz Republic, is an urgent issue, and its core is a new development paradigm. Formation of a paradigm of development, acceptance and recognition by all mankind, on the basis of which the transition to the cultivation of clean and organic agricultural products at the global and national level, developing the food industry, providing the population of the republic with quality products at a price and in sufficient quantity, taking into account the purchasing power of all segments of society. In order to ensure the food security of the population of the republic, it is necessary to constantly pay attention to the state of the soil of the lands necessary for agriculture in all regions of the republic and living microorganisms in it, and proposals have been developed to solve current problems.

Keywords: green economy, green agriculture, development paradigm, agricultural production, food security, ecology, geological force, species extinction, etc.

Баарыбызга белгилүү болгондой, жыйырманчы кылымдын 60–70-жылдарына чейин жалпы эле коомдо жана ишкерлер арасында калыптанган өнүгүү парадигмасы катары жаратылышты, жаратылыш ресурстарын каалагандай иштетип, пайда табуу жана аны көбөйтүү катары каралган. Бирок жаратылыш ресурстарын ойлонулбай, “жырткычтык” менен пайдалануу – акыркы элүү жыл аралыгында антропогендик жана техногендик кыйроолорго алып келип, адам баласынын ден соолугу жана өмүрү зыян тарта баштагандан баштап, жалпы адамзаттын өнүгүү жолу туура эмес экендигин, жашоонун баардык тарабын кылдат талдоо менен жаратылыш ресурстарын колдонууда “пайданы максималдаштыруу” эмес, анын “пайдалуулугун көбөйтүүгө”, жаратылыш ресурстарын пайдаланып, аны кайрадан калыбына келтирүүгө жана коргоого басым жасоого алмашылып, “жашыл” экономиканы өнүктүрүү – жалпы дүйнөлүк өнүгүү парадигмасы катары 2012-жылы БУУнун Туруктуу өнүктүрүү боюнча конференциясында [3] кабыл алынган.

Коомдун жаратылышка туура эмес мамилесин жана анын келечектеги зыянын биринчилерден болуп дүйнөлүк деңгээлде ой жүгүрткөн, кыргыздын белгилүү уулу Чынгыз Айтматов – «Жаратылыш биз үчүн укуксуз жана үн-сөзсүз кул, бирок эртеби же кечпи ал кул башын көтөрөт», андыктан ал өз өлүмү аркылуу баш көтөргөндүктөн биз, жаратылыш булгоочулары, өлүккө айланган жер үстү менен көк асмандын ортосунда тентийбиз, бирок анда кеч болуп калат...» [2] деп баса белгилеген.

Ошондой эле, дүйнөлүк деңгээлдеги белгилүү окмуштуу И.В. Вернадский жалпы адамзатынын иш-аракетеринин масштабдарынын жана интенсивдүүлүгүнүн өсүшү менен ал кубаттуу геологиялык күчкө айлангандыгын белгилеген. Акыркы 400 жыл ичинде жер шаарында тирүү организмдердин ар түрдүүлүгүн изилдөө менен төмөнкү жыйынтыктарга келген:

Таблица 1.

Акыркы 400 жыл ичинде планетанын түрлөрдүн ар түрдүүлүгүнүн жоголушу [8]

Тирүү организмдер	Түрлөрдүн жоголушу	Жоголуп бара жаткан (түрлөр)
Жогорку өсүмдүктөр	384	18 699
Балыктар	23	320
Амфибиялар	2	48
Сойлоочулар (Рептилии)	21	1 355
Канаттуулар	113	924
сүт эмүүчүлөр	83	414

Эң биринчиси, биосферанын сапаттык жаңы абалга өтүшүнө алып келгенин баса белгилеген. Азыртадан эле планетанын 2/3 токойлору жок кылынган; жыл сайын атмосферага 200 миллион тоннадан ашык көмүртек кычкылы, 146 миллион тоннага жакын күкүрт кычкыл газы, 53 миллион тонна азот оксиддери жана башкалар чыгарыларын изилдөөсү көргөзгөн. Бир кездеги түшүмдүү 1400 миллион гектар жерлердин 700 миллион гектарга жакыны эрозияга учурагандыгы өкүнүү менен белгилеген. Тирүү организмдердин жашоо чөйрөсүн бузуунун натыйжасында планетанын мурдагы биологиялык ар түрдүүлүгү жоголгон. Жаратылыш ресурстары жана тирүү жаратылыштын кайра жаралуу жөндөмдүүлүгү эч кандай чексиз эмес экени азыркы учурда айдан ачык баарыбызга белгилүү.

2050-жылдарга карата дүйнөлүк айыл чарбасынын алдында турган негизги маселе - 9 миллиард адамды экосистемаларга жана жалпысынан адам затынын ден соолугуна зыян келтирбестен айыл чарба продукциясын өндүрүү менен тамак- аш менен камсыздоо болуп саналат. Бүгүнкү күндө айыл чарбасында колдонулган технологиялардын эсебинен экономиканын бул сектору дүйнөдөгү таза суу ресурстарынын 70% дан ашыгын пайдаланат. Ал өз учурунда глобалдык парник газдарынын эмиссиясынын 13% тен ашыгын түзөт. Ошондой эле, учурдагы технологияларды колдонуу айыл чарба өндүрүшүнүн негизги каражаты болгон кыртыш ресурстарынын бузулушуна жана пестициддер менен уулануунун 3-5 миллион учуруна жана алып келүүдө. Жерди иштетүүдө колдонулуп жаткан салттуу ыкмалар кыртыштын бузулушуна жана булганышына чоң салым кошууда. [8]

Дүйнөлүк жалпы өнүгүү процесси менен бирге анын терс таасири жер шаарынын бир бөлүгүндө жайгашкан Кыргыз Республикасынын экологиясына, калктын социалдык-экономикалык абалына түздөн түз таасирин тийгизүүдө. Баарыбызга белгилүү болгондой, жер шаары бирдиктүү экосистема, анын абалы, аны түзгөн ар бир элементтердин (подсистеманын) абалына көз каранды жана бири бирине таасирин тийгизет. Мисалы топурактагы гумустун курамына талдоо жүргүзгөндө, акыркы

жылдардагы өзгөчө байкалган климаттын өзгөрүшүнө жана кыртыштарды иштетүүдө колдонулган технологияларга байланыштуу Кыргыз республикасынын Чүй облусунан башка бардык аймактарда кыртыштагы гумустун азайышы, айдоо аянттарында гумустун курамынын болжол менен 10-30%га төмөндөшүнүн тенденциясын көрсөтүп тургандай, айдоо жерлеринин кыртышынын асылдуулугунун төмөндөшүнө алып келүүдө. [2]

2-таблица көргөзүп тургандай Кыргыз Республикасында жердин кыртышынын асылдуулугунун төмөндөшүнө жана деградациясына алып келген негизги көйгөйлөр - туздануу, шордонуу, чөлгө айлануу, суу басуу, таштакка айлануу жана эрозия. Алсак, 163,8 миң га же 13,9 % ар кандай даражада шордон, 714,6 миң га же жалпы айдоо аянтынын 59,3% суу эрозиясына дуушар болгон. Тоо этектериндеги сугат жерлеринде 40-120 тоннага чейин гумус жылына жуулуп кетет, бул кыртыштын түшүмдүү катмарынын 20-40 см гана түзөт.

Таблица 2.

Кыргыз Республикасындагы жердин сапаттык мүнөздөмөлөрү [2]

Топурактын терс касиеттери	Айыл чарба ишканаларынын бардык жерлери, мин га	Анын ичинде айдоо жерлери, миң га
Туздалган	1'190,8 (11,1%)	163,8 (13,9%)
Шордонуу	480,2 (4,5%)	99,3 (8,2%)
Саздак	138,6 (1,3%)	14,6 (1,2%)
Таштак	4'021,2 (37,5%)	346,7 (28,8%)
Шамал эрозиясына дуушар болгон	5'689,8 (53,1%)	651,1(54,0%)
Суу эрозиясына дуушар болгон	5'626,8 (52,6%)	714,6 (59,3%)

Деградация процесси жыл сайын күчөп, аймактардын айрым бөлүктөрүндө кайра кайтарылыгы болуп калууда. Кыргызгипроземдин мониторингине ылайык, жайыттардын 60% дан ашыгы ар кандай деградацияга дуушар экени, анын 18 % ы жогорку деңгээлде деградацияга, 5% ар кандай даражада эрозияга экендиги аныкталган.

Бүгүнкү күндө жайыттардын 25 % га жакыны орточо жана катуу бузулган. Деградацияланган кышкы жайыттардын аянты 12 % дан 16 % га, ал эми деградацияланган жазгы-күзгү («интенсивдүү колдонулган») жайыттардын аянты 16 % дан 26% га чейин өскөн. Ар кандай деңгээлдеги эрозияга дуушар болгон бадалдар ээлеген аянттар көбөйүүдө.

Бадалдардын жалпы аянты 40 пайызга көбөйүп, 1500 миң гектарды түзүүдө. Аянты салыштырмалуу бир кыйла өстү. Жайыттарды интенсивдүү пайдалануу чөптүн түрдүк курамынын олуттуу өзгөрүшүнө, тоют чөптөрдүн азайышына жана тоют эмес,

отоо чөптөрдүн кескин көбөйүшүнө алып келүүдө. Ошондуктан “жашыл айыл чарбасын” өнүктүрүү – республикалык деңгээлде учурдун талабына айланды жана бул багытта мамлекет тарабынан бир топ укуктук-ченемдик актылар кабыл алынды.

Чындыгында өнүккөн мамлекеттер да бизде түзүлгөн кырдаалды басып өтүшкөн жана кабыл алынган чаралардын негизинде бир топ ийгиликтерге жетишүүдө. Биз да кабыл алынган мамлекеттик өнүгүү концепциясынын жана программалардын, алардын негизинде жүргүзүлүүчү иш чаралардын аркасында жарандарга жашоо үчүн ыңгайлуу шарттарды түзүү менен, мамлекеттин өнүгүшүнө өбөлгө түзүүгө милдеттүүбүз.

Кыргыз Республикасында “жашыл айыл чарбасын” өнүктүрүү үчүн төмөнкү иш чаралар сунушталат:

- 1) айыл чарба тармагында иш чараларды туура пландаштыруу аркылуу жер жана суу ресурстарын туруктуу башкарууга жетишүү;
- 2) органикалык айыл чарба рыногун өнүктүрүү;
- 3) айыл чарбасында эмгек өндүрүмдүүлүгүн жолорулатуу, ал үчүн бардык өндүрүштүк факторлорду эффективдүү пайдалануу жана жаңы технологияларды иштеп чыгуу, сырттан тартуу жана ишке киргизүү;
- 4) жашыл айыл чарба практикасы жөнүндө айыл чарба өндүрүүчүлөр арасында маалыматтарды таратуу жана аларды окутуу менен потенциалды жогорулатуу;
- 5) климаттын өзгөрүшүнө адаптациялоо жана анын терс таасирин жумшартуу аркылуу айыл чарбасын өнүктүрүү ж.б.у.с.

Адабияттар

1. Указ Президента Кыргызской Республики «Об объявлении 2022 года годом защиты горных экосистем и климатической устойчивости». Согласно Указу, в республике объявлена национальная кампания “Жашыл Мурас” и поддержка инициативы посадки деревьев и озеленения территорий.
2. Концепция зеленой экономики в Кыргызской Республике «Кыргызстан - страна зеленой экономики» утвержденная постановлением Жогорку Кенеша Кыргызской Республики от 28 июня 2018 года № 2532-VI.
3. Программа развития «зеленой» экономики в Кыргызской Республике на 2019-2023 годы.
4. Шимова О.С., Н.К. Соколовский. Основы экологии и экономики природопользования. Минск, БГЭУ. –2002, с. 35-40.
5. Анализ мирового опыта перехода к зеленой экономике: предпосылки и направления

<https://applied-research.ru/ru/article/viewid=6344>

6. Веко А.А. «Зеленое» сельское хозяйство как основа продовольственной безопасности БГТУ г. Минск.
7. 10 мер для продвижения «зеленой» экономики в сельском хозяйстве КР. https://www.vb.kg/doc/401695_10_mer_dlia_prodvijeniia_zelenoy_ekonomiki_v_selskom_hoziaystve_kr.html
8. Внедряется ли зеленая экономика в КР: результаты исследования АУЦА 25 июля 2018 https://auca.kg/ru/auca_news/3450/
9. Нурманбетова Ж.Э. Аудит как форма мировоззрение. Вестник БГУ, № 2 (32) –Б., 2015. –с. 225.